

ЎЗБЕКИСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АЎЫЛ ҲӘМ СУЎ ХОЖАЛЫҒЫ
МИНИСТРЛИГИ

ТАШКЕНТ МӘМЛЕКЕТЛИК АГРАР УНИВЕРСИТЕТИ
НӨКИС ФИЛИАЛЫ

Агрономия ҳәм ахм факультети
жер дүзиў ҳәм жер кадастры тәлим бағдары
4-курс студенти Алланиязов Жүсиптиң

ЖЕР ДҮЗИЎДИ ЖОЙБАРЛАЎ
Пәнинен

Тема: Шымбай районы «К.Аўезов» массиви
«Абу Али» фермер хожалығы

КУРС ЖУМЫСЫ

Кабыллаған:

Реимов Н

Орынлаған:

Алланиязов Ж

Нөкис 2015-жыл.

**ТЕМА: Шымбай районы «К.Аўезов» массиви «Абу Али»
фермер хожалыгы**

Жобасы:

*Хожалыктың топырақ бонитировкасы
хаққында мағлыұмат.*

Топырақ экспликациясы.

*Аўыл хожалыгы карханасында
өндириллик процесси*

Хожалыққа МСИ тәретинен койылған «Бирден-бир салык» муғдары.

Кирисиў бөлими

Жуўмаклаўшы бөлим

Пайдаланған әдебиятлар

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЯТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (асосий қонун). Т; Ўзбекистон, 1992.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Ер қадекси» Ўзбекистон Республикасининг янги қонунлари 19-жилд. Т; Адолат, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг қонуни «Давлат ер қадастри тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг янги қонунлари 19 – жилд. Т; Адолат 1998».
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998-йил 31-декабридаги 543 – сонли қарори «Ўзбекистон Республикасида давлат ер қадастрини юритиши тўғрисида. Т; Вазирлар Маҳкамаси, 1999».
5. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида Т; Шарк, 1997.
6. Каримов И.А. Иқтисодиётни эркинлаштириши, ресурслардан тежамкорлик билан фойдаланиши – бош йўлимиз. Т; Шарк, 2002.
7. Артименко В.В. Лойко П.Ф. Огарков А. П. и др. кадастр земель населенных пунктов. М.Камес, 1997.
8. Бобожонов А.Р., Рахмонов К. Р, Ғофиров А. Ер қадастри Т; Чўлпон, 2002.
9. Дегтярев И.В. Проблемы земельного кадастраМ, Колос, 1979.
10. Ер муносабатларини тартибга солишга доир қонунлар ва меъёрий ҳужжатлар тўплами. I-жилд. Масъул Курбонов Э.К. Т; 2000.
11. Курбонов Э.К. Бобожонов А.Р. Рахмонов К.Р. «Ер қадастри асослари. Т; ТТЕСИ, 1999».

Ш О Л Ы Ў :

Жер ресурслары республиканың миллий байлығы болып есапланады. Өндиристин ҳар кыйлы куралларынан дурыс, ақылга муўапык ҳәм натийжели пайдаланыў көп тәрепинен онын ен аҳмий етли өзгешеликтери канишели терең ҳәм ҳар тәреплеме үйренилгенлигине байланысly. Әсиресе жерден ақылга муўапык пайдаланыўга, илимий тийкарланған илажларды ислеп шығыўга избе-излик пенен катнас жасаў ҳәм амелде топланған тажирийбелерге сүйенген халда шолкемлестирилиўи мүмкин.

Өзбекистан Республикасынын 1998-жыл 29-апрельде кабыл етилген «Жер кодекси», «Аўыл хожсалык кооперативи (ширketи) ҳаққында », «Фермер хожсалыгы ҳаққында », «Дийхан хожсалыгы ҳаққында »гы, 1993-жылы 6-майдагы «Жер салыгы ҳаққында »гы, 1998-жыл 30-августтагы «Мамлекетлик жер кадастры ҳаққында »гы, 2002-жыл 31-декабрдеги «Мамлекетлик жер кадастры ҳаққында »гы ҳәм Министрлер Кабинетинин 1996-жыл 17-июльдагы «Өзбекистан Республикасында Мамлекетлик кадастр Нызамын тастыйыклаў ҳаққында » және 1998-жыл 31-декабрдеги 543-санлы «Өзбекистан Республикасында Мамлекетлик жер кадастрын жүргизиў тартиби ҳаққында»гы карарлары жерден пайдаланыўды шолкемлестириўге бағдарланған тийкаргы мамлекет илажы есапланған жер кадастрына болған катнасты туптен озгертип жиберди. Натийжеде жерге ийелик етиў ҳәм оннан пайдаланыўда жана формалары жузеге келди ҳәм жер участкаларына болған ҳуқуқлар шегарасы кенейди.

Табийий ресурслар ишинде жер үлкен аҳмийетке ийе. Өзбекистан Республикасы «Жер ресурслары мамлекетлик комитети»нин мағлыўматлары бойынша мамлекетимиздин улыўма жер майданы 2001-жыл 1-январь жағдайында 44896,9 мын га ны курайды.

Өзбекстанда суўғарылатугын топырақлардын бонитировка шкаласы маденийлесийи бойынша пас, орташа ҳәм жоқары турлерге болинген. Ширинди запасы ҳәм фосфордын ҳәрекетлениўиши бирикпелеринин азлығы, биологиялык активлигинин паслиги топырактын кемирек маденийлескенлигинен дерек бередди. Жоқары дарежеде маденийлескен топырақлар тийкарынан жоқары агротехникалык, системалы турде жоқары дозаларда минерал ҳәм органикалык тогинлерден пайдаланыў және усыған сайкес халда

азот хәм фосфордын хәрекетлениуи бирикпелери менен жоқары дәрежеде тамийинленгенлиги, усындай кылып, шириндиге байытылыуы шараятында калиплескен. Бонитировка кылыудын тийкаргы максети топырактаранын табиий өнімдарлығы бойынша салыстырма хәм тураклы касийетлери бойынша бир топырак туринин екнишисинен неше марте жаксы ямаса жаманлығын (наслигин) корсетиуден ибарат. Бонитировканын объекти бойынша аныкланган, катан таксономиялык бирликлерде корсетилген топырак турлери хызмет кылады.

Бонитировка кылыуда топырактардын өнімлерин бахалау амелге асырылар екен, ен алды менен өнімдарлық түсинигине кыскаша токталып отиу максетке мууапык. Белгили, жердин ауыл хожсалыгында тийкаргы өндирис куралы сыпатындагы касийети онын өнімдарлығы болып есапланады. Жер майданынын өсимликлердин оган болган зәрүр азықлық затлары хәм ығаллық пенен тамийинлей алыу кабилетине топырак өнімдарлығы деп айтылады. Адам топырак өнімдарлығын арттырыу ушын жерге түрлише тасир етиледу: жерди суреди, жумсартады, суугарады, топыракка тогинлер салады хәм тагы баскалар. Ол топырактагы азықлық затлар муғдарын асырады хәм олардын өсимликлер тәренинен ансат өзлестирилиу ине мүмкиншилик жаратады. Дурыс, топырак өнімдарлығын арттырыу имканиятын беретугын баскада бир катар илажлар бар. Бирак пайдаланылатугын жер сапасынын барлык унамлы озгерислери косымша карежет хәм мийнет сарплау менен байланысly болады.

Топырак бонитировкасы деп, дийханшылык натийжелелиги хәм агротехникасынын тенлестирилген дәрежесиндеги топырак өнімдарлығы бойынша онын сапасынын салыстырма бахасына айтылады. Ол топырактардын рауажландырыуында үлкен әхмий етке ийе болган объектив белгилери хәм касийетлери тийкарында аныкланады.

Аграр тарауында төмендеги топырак өнімдарлықлары ажыратылады: табиий, жасалма, потенциал, хакыйкый хәм экономикалык. Табиий өнімдарлық табияттагы табиий процесслер аркалы жузеге келеду. Ол узак дауам ететугын топырак пайда болуу процесси натийжесинде климат, өсимликлер, орыннын рельефи, ана жыныслардын тасири астында пайда болады хәм рауажланады. Ол топырактын физикалык, химиялык хәм биологиялык касийетлери менен сыпатланады. Бирак, табиий

өнімдарлыққа тийкарланып жердин хақыкый сапасына баха беруіге болмайды. Топыракта хақыкатта жуда көп мугдарда азықлық затлар болыуы мүмкин, бирак ҳәр түрли себенлерге байланыслы (ығаллық, жактылық ҳәм баскалар) олар өсимликлер тәрепинен өзлестире алмайтуғын ямаса кем өзлестирилетуғын формаларда болыуы мүмкин. Демек, жасалма өнімдарлық табиий өнімдарлыққа ийе болған жер участкаларында топыракка адам мийнетинин косылуы натийжесинде пайда болады. Баскаша етип айтканда, табиий өнімдарлыққа ийе болған жер участкалары адам искерлиги ушын мийнет предмети болып есапланады. Ҳақықаттан да табиий ҳәм жасалма өнімдарлық ортасындағы шегара көп тәрептен шартли, абстракт болып табылады. Себеби өнімдарлық сап халда саўлеленеди. Ҳәр түрли табиий өнімдарлыққа ийе болған майданлардағы арнаулы аўыл хожсалығы егинлери олардын пүткил осіу даўиринде тек табият берген азықлық затларды өзлестирип гана коймастан, ал олар өсимликлер осіуи ҳәм раўажланыуына кететуғын косымша карежетлерди топырак жоқары дарежеде ширинди менен байыуы есабынан каплайды. Усы факторлардын ақылға муўапык колланылуы натийжесинде топырак өнімдарлығы пасеймей, кериснише, бунда онын ажайып өзгеше лиги коринеди, ягний өнімдарлығы артады. Солай етип, жерден пайдаланыу дурыс шолкемлестирилгенде ол истен шыкпайды, кериснише егинлер топыракты байытады ҳәм усы аркалы табиий өнімдарлық пайда етиледі.

Потенциал яки хақыкый өнімдарлық деп табиий-климатлык ҳәм баска факторларды есапка алған жағдайда топырактын аўыл хожсалык егинлеринин азықлық затларға болған талабын кандырыу кабилетине айтылады. Адамнын тийкарғы ўазыйпасы усы процессти баскарыу, топырактын айланыстан шыгып калыуына жол коймау, ондағы азықлық затларды өсимликлер өзлестириуине мүмкиншилик жаратыудан ибарат.

Жер майданынын шегараланғанлығы, ҳәр түрлилиги, аўыл хожсалык өнімлерине болған талаптын удайы осип барыуы сапалык жактан макул ҳәм макул болмаған жерлерден де пайдаланыуды талап етеди. Бунда капитал карежетлер колемин асырыу ҳәм усы менен белгили бир потенциал өнімдарлыққа ийе болыуға ерисиледи. Усы тийкарда топырактын экономикалык өнімдарлығы жузеге келеди.

Экономикалык өнімдарлық топырақлар өнімдарлығынын хакыйкый кориниси сыпатында саўлеленеди ҳам ол дийханшылык маданиятынын өнімдарлық дәрежеси сыпатында сыпатланады. Топырақтың экономикалык өнімдарлығы сарпланған капитал ҳәрежетлер мугдарына, өндириўши күшлер ҳам өндириш катнасықларынын раўажсланыў дәрежесине, өнімлерди кайта ислеў, сатыў ҳам басқаларға байланыслы болып келеди. Усы өнімдарлықлар мугдарын анықлаў ҳам топырақлар сапасын бахалаў бойынша экономикалык бахалаў жұмыслары өткериледи.

Топырақтың бонитировкасынын критериясы етип өндириш натийжелерине тасир етиўши топырақтың табиий диагностикалык ҳам маденийлесий процесси алынады.

Топырақ бонитировкасынын зональ ҳәракетге ийе болыўы ушын белгили бир табиий зоналарға ҳам оларда жетилистирилетуғын аўыл хожалығы егинлерине тийкарланыў зәрүр. Буның ушын илимий тийкарланған табиий аўыл хожалығын районластырыўын өткериў, хакимшилик шегараларда қатан қолланыў максетинде ири регионлар ушын озлеринин топырақ бонитировкасын өткериў методикасын ислеп шығыўы зәрүр.

Топырақ сапасын белгилейтуғын өнімдарлықтын тийкарғы факторы болған азықлық элементлеринин мугдары оларды мадений егинлер ушын натийжелелик қуны, суў ҳам ыссылық режиминин, Өзбекстанның суўғарылатуғын зоналарында топырақ бонитировкасы балларын анықлаўға тийкар қылып алынған. Топырақ сапасын бахалаўда топырақтың пайда болыў процессиндеги биоген элементлер - углерод, азот, фосфор ҳам калийдин тамыр азықланатуғын зонада топланыўына да үлкен әҳмий ет бериледи. Бул факторлардын мугдар қуны бир метр қалыңлықтағы топырақта жалпы ширинди, азот, фосфор ҳам калийдин ҳәрекетлениўши бирикпелеринин запасын көрсетеди.

Өзбекстанның суўғарылатуғын зоналарында топырақлардын ширинди ҳам азықлық элементлери мугдары усы топырақлардын генетикалык келип шығыўы ҳам механикалык қурамы, топырақ пайда болыў жыныслары, топырақ қатламы, майда данешели қатламнын қалыңлығы, дүзилиси ҳам басқа диагностикалык белгилери менен оз-ара тығыз байланыслы. Суўғарылатуғын топырақларда азықлық затлардын мугдары тийкарынан суўғарыў даўири ҳам маденийлесий дәрежесине қарап анықланады.

Республикамыздын дийханшылык районларындагы топыраklarдын сапасы анаў яки мынаў аўыл хожсалык егинлерин осирiu имканиятын аныклаўшы агроклимат пенен тыгыз байланыслы кылып белгиленген. Солай етип, Өзбекстанның суўғарылатуғын топыраklары бонитировкасын аныклаў методикасы топыраklардын экологиялык шараятлары тийкарында дүзиледи.

Өнимдарлық бойынша бахалаў сол жердеги аўыл хожсалыгы егинлеринде болған талаплар есапка алынған халда өткериледи. Өзбекистан ннын суўғарылатуғын жерлери шараятында пахтанын талаплары есапка алынғанлығы козде тутылады. Пахтанын талаплары есапка алынған халда аныкланған өнимдарлық корсеткишлери пахта комплексине кириўши баска барлык егинлер (салы, кенаф ҳәм көп жыллык мийўели ағашлардан баска) егилетуғын суўғарылатуғын жерлерди бахалаў ушын да дурыс келеди.

Жерлерди бахалаўда топырақтың тийкаргы касийетлери ҳәм табиий шараятлары: генетикалык белгилери, суўғарыўыла басланған даўир узаклығы, механикалык курамы, топырак пайда ететуғын жыныслар генезиси, топырак катламынын изей суўларды өткерийушенлиги, шорланыў дарежеси, эрозияга ушырағанлығы, таслаклылығы, гипсленгенлиги ҳәм тагы баскалар есапка алынады.

Бахалаў 100 баллык жабык шкала бойынша өткериледи. Ен жаксы касийетлерге ийе болған ҳәм ен жоқары өним беретуғын топыраklарга 100 балл койылады.

Суўғарылатуғын топырақтың бонитировка шкаласындагы сапа жагынан бахасы онын генетикалык келип шыгыўы, суўғарыў даўири ҳәм маденийлескенлик дарежесине салыстырып бонитет балларда оз коринислерин табады. Бул шкалада буннан тыскары топырақтың гумус запасы ҳәм онын өсимлик азықлық элементлери менен тамийинленгенлиги, синириў сыйымлығы, физикалык оцзгешеликлери ҳәм биологиялык активлиги интеграл таризде есапка алынған.

Өзлестирилиў дәўирине карап суўғарылатуғын топыраklардын касийетлери де туптен озгереди. Мысалы: ен аййемнен суўғарылып киятырған топыраklар базис топыраklар болып, барлык касийетлери бойынша өнимдар есапланады.

Өзбекстанда суўғарылатуғын топыраklардын бонитировка шкаласы маденийлесийи бойынша пас, орташа ҳәм жоқары турлерге болинген. Ширинди запасы ҳәм фосфордын

ҳарекетлениши бирикпелеринин азлыгы, биологиялык активлигинин наслиги топырактын кемирек маденийлескенлигинен дерек бередди. Жоқары дарежеде маденийлескен топыраklar тийкарынан жоқары агротехникалык, системалы турде жоқары дозаларда минерал ҳам органикалык тогинлерден пайдаланыу және усыган сайкес халда азот ҳам фосфордын ҳарекетлениши бирикпелери менен жоқары дарежеде тамийинленгенлиги, усундай кылып, шириндиге байытылыуы шараятында калиплескен.

Топырак өнимдарлыгын пасейтиуши факторлар катарына суу ҳам самал тасиринен жемирилиу (эрозия)де киреди. Ол тегис емес рельефли, жана суугарылып атырган майданларда, жоқары кыялыklarда айкын көзге тасланады. Бул зоналарда топырак жыныслары тийкарынан лёсс, пролювиал ҳам алювиал жаткызыklarдан ибарат. Жер кадастры жумысларынын тарийхы ҳаққында соз етилгенде, асиресе екинши дунья жузлик урыстан кейин республикамызда амелге асырылган жумысларды айтып отиу лазым. Ҳаммеге белгили, бурынгы аўкамынын Министрлер Кенеси 1954 жыл 31-декабрде мамлекет жер фондынын бир путин мамлекетлик есабын жургизиу ҳаққында карар кабыл етти. Усы карарга муўапик ислеп шыгылган “Жерден пайдаланыудын дизими ҳам жерлердин мамлекетлик есабын өткериу ҳаққында ”гы корсетпесинде жер турлерин пайдаланыудын дурыслыгын тастыйыклау максетинде топыраklarдын сапасы ҳам касийетлери ҳаққында магыўматлар зәрүрлиги корсетилген. Бундай корсеткишлерге: топырак турлери, механикалык курамы, гумус катламынын калынлыгы, шорланганлык дарежеси, жер асты сууларынын кадди, жер асты катламынын суу өткериушенлик жагдайы ҳам баскалар киреди. Жоқарыда корсетилген магылыўматларды тек ири масштабтагы топырак карталарнан алыу мүмкин. Сонлыктан Өзбекистан ССРсы аўыл хожалык министрлигиндеги жер дузиу баскармасы касында 1956-жылы арнаўлы топар шолкемлестирилди ҳам 1959-жылга келип 102 районнын топырак карталары дүзилди.

Кейин-ала, топырак өнимдарлыгын асырыу, тогин ҳам суудан пайдаланыуды жаксылау, жана жерлерди өзлестириу максетинде 1959-жылы ОзССР Министрлер Кенесинин “Өзбекистан ССРы колхоз ҳам совхозларында топырак тексериу жумысларын шолкемлестириу ҳаққында ”гы 270-санлы буйрыгына сайкес ОзССР аўыл хожалыгы министрлиги Топырактаныу экспедициясы дүзилди

ҳәм ол 1961-жыл июнь айында “Узгипрозем” (ҳазирги “Уздаверлойиха”) илимий-жойбарлау институтына айландырылды.

1959-1967-жыллар дауамында усы экспедиция жардеминде республиканын суўгарылатугын майданларында үлкен колемдеги топырак тексеріу жумыслары тамамланып, 4,3 млн га майдандагы жердин ири масштабта, сонын ишинде 3,3 млн га га 1:10000 масштабтагы топырак карталары дүзилди. Усы дауирде биринши рет пахташылык хоажалыкларынын жерлери сапасы бойынша классификацияланып, “Паспортлау” жумыслары өткерилген. Бул илаж оз уактында жер фонды структурасын тексерип коріу ҳәм тогин беріу, суўгарыу, шорланган ҳәм эрозияга ушыраган майданлардын мелиорациясы ҳаққында гы усынысларга озгертиулер киргизиу, сондай-ак суўгарылатугын хожалыклар ишинде бос, пайдаланылмай атырган жерлерди өзлестириу дереклерин кыдырып табыу ҳәм есаплап шыгыу имканиятларын берди.

1966-1967-жыллар дауамында топырак изертлеу жумыслары натийжелеринин ҳужжетлери тийкарында республиканын суўгарылатугын жерлерин есапка алыу амелге асырылды. Натийжеде ауыл хожалыгы жер турлери сапасын корсетіуши протоколлар дүзилип, пахташылык хожалыкларга тапсырылды. Жамаат ҳәм мамлекетлик хожалыкларга топырак карталарын тарярлап беріуи жер дузиу шолкемлерине жерлердин муғдарын есапка алыу менен бирге олардын сапасын есапка алыу ушын мүмкиншилик берди. Буннан тыскары келешекте хасылдарлыкты асырыуды режелестириуде агротехникалык каделерди дурыс алып барыу ҳәм топырак өнимдарлыгын асырыу илажларын өндиристе пайдаланыуда жоқарыда корсетилген карталар үлкен әҳмий етке ийе болды. Өзбекстанда 1967-жылдагы топыракты суу ҳәм самал эрозиясынан корғаудын кешиктирип болмайтугын илажлары ҳаққында гы карарга байланыслы таулы богар поястын жууылыуы бойынша топырак изертлеу жумыслары алып барылды.

Өзбекстанда 1969-жыл 2-октябрдеги 1594-санлы карар менен Республикалык топырак экспедициясы тийкарында “Узгипрозем” институты касында жер кадастры филиалы шолкемлестирилди. Бул филиал республикада жер кадастры жумысларын баслап, жерлер сапасын аныклау, топырак бонитировкасы ҳәм жерлерди экономикалык бахалау жумысын аткара баслады.

Республика жер кадастрын жургизиуди жанеде жетилистириу максетинде бурынғы аукам министрлер кенеси тәрепинен 1977-жыл

10-июнде қабыл етилген “Мамлекетлик жер кадастрын жүргизиў тартиби ҳаққында ”гы арнаўлы қарарыда үлкен әҳмий етке ийе болды. Усы қарарға тийкарланып, жер кадастры жерден пайдаланыўшыларды есапка алыў, жер есабы ҳәм жерлерди бахалаў бойынша комплекс илаж сыпатында бирден-бир методика тийкарында өткериле баслады.

Өзбекистан Республикасынын гарезсизликке ерисиўи, экономикада базар қатнасықларын қалиплестирип барыўи биринши гезекте жер қатнасықларын туптен қайта қурыўды талап етти. Бул болса мамлекетлик жер кадастрын жүргизиўди ҳәм қалиплестириў зәрүрлигин туўдырды. Бул 1998-жылға келип Өзбекистан Республикасынын жана “Жер кодексин”, “Мамлекетлик жер кадастры ҳаққында ”гы нызам ҳәм жерден пайдаланыў, мамлекетлик жер кадастрын жүргизиўге байланыслы бир қанша нормативлик хужжетлердин қабыл етилиўи тийкар болды.

Өзбекистан Республикасы “Жер кодекси”нин 15-статьясында ҳәм “Мамлекетлик жер кадастры ҳаққында ”гы нызамнын 3-статьясына бола Мамлекетлик жер кадастры Мамлекет кадастрынын бир педин системасынын тийкаргы қурам болими есапланып, ол жерлердин табиғый, хожалық, хуқықый режими, типлери, сапалық қасийетлери ҳәм қуны, жер участкаларынын орны ҳәм олимлери, олардын жер ийелери, жерден пайдаланыўшылар, ижарашылар ҳәм муликдарлар ортсында болистрилиўи ҳаққында мағлыўматлар ҳәм хужжетлер системасынан ибарат. Мамлекетлик жер кадастры жер участкаларына болған хуқуқлардын мамлекет өткериўди амелге асырыў менен бирге мугдары ҳәм сапасынын есапка алыныўын, топырақ бинитировкасын, жерлердин қунлық бахасын, сондай-ақ, жер кадастрына тийисли мағлыўматлардын бир системаға салыныўы, сақланыўы ҳәм жаналанып турыўын оз ишине алады.

Бонитет баллары бойынша тийкаргы ауыл хожалық егинлеринин өнимдарлығы, ц/га

Бонитет балы	Пахта	Данли егинлер	Жоныш қа	Дан ушын макке	Бир жыллық отлар	От-жемлик лаблеби
10	4,0	6,0	20,0	7,5	30,0	90,0
20	8,0	12,0	40,0	15,0	60,0	180,0

30	12,0	18,0	60,0	22,5	90,0	270,0
40	16,0	24,0	80,0	30,0	120,0	360,0
50	20,0	30,0	100,0	37,5	150,0	450,0
60	24,0	36,0	120,0	45,0	180,0	540,0
70	28,0	42,0	140,0	52,5	210,0	630,0
80	32,0	48,0	160,0	60,0	240,0	720,0
90	36,0	54,0	180,0	67,5	270,0	810,0
100	40,0	60,0	200,0	75,0	300,0	900,0
Бир балл шамасы	0,4	0,6	2,0	0,75	3,0	9,0

Район ҳаққында улыўма мағлыўмат

Шымбай районы Қарақалпақстан Республикасынын арка тәрепинде жайласкан, шығыстан Тахтакөпир районы, шығыс түсликтен Беруний районы, түсликтен Әмиўдарья районы батыстан Нокис, Кегейли, Караөзек районлары ҳәм аркадан Мойнак районы менен шегараласады.

Район орайы Шымбай каласы аймагынын суўғарылатугын зонасынын ортасында жайласкан, Каракалпақстан Республикасы пайтахты Нокис каласынан 59 км узаклыкта жайласкан.

Районнын раўажланыуында, экономикасын котериуде тийкарғы ауыл хожалыгы тараўы болып, яғный пахташылык, салыгершилик ҳәм косымша шаруашылык, караколишлик тараўлары болып есапланады. Районда бағшылык ҳәм караколь, койшылыкка тараўы бойынша, фермер хожалыкларын дузип, бул тараўды келешекте раўажландыруу режеселестирилмекте.

Хауа райынын ыссылыгы ҳәм жерлерди суўғарылатугын суўдын жеткиликли болганы пахташылык бағдары раўажланган.

Район экономикасына негизги орынды пахташылык ҳәм салыгершилик ийелейди.

Районнын улыўма майданы 01.01.2014-жылы жер балансы бойынша 1589107 га, соннан:

егислик майданы 132418га

массивіндегі 276 фермер хожалықтары 26782 га егислік жерлерді ийелеп қарекет етпекте.

Хазирги уакытта Шымбай районы мамлекетке 6680 тонна пахта, 6830 тонна бийдай, 3600 тонна салы, тилле, палыз, мийуе өнімлерин жетистирип киятыр.

РЕЛЬЕФИ

Шымбай районы аймагы Әмиўдария дарьясынын ески дәуириндеги дельтасында жайласкан, тегис аллювиял топырақлардан ибарат болып ерте заманлардагы суўғарылатугын жерлерге жатады.

Район территориясынын көпишилик майданын қызылқум қумлары курайды, кумлар табиғый шөп өсимликлерден қам сийрек путазар-сексеуиллерден ибарат.

Улыўма район территориясынын суўғарылатугын зонасынын рельефи кубладан арка, шығыстан батыс бағытында пәсейген, сонын ушында суўғарылатугын дийханшылыққа колайлы.

Ж Е Р Ф О Н Д Ы

*01.01.2014-жыл жер балансы бойынша район территориясынын
улыўма майданы 1589107 га.*

***Жер фондынын жерден пайдаланыушылар категориялары
бойынша болистрилиуи.***

№	Жерден пайдаланыушылардын категориялары	Майданы, га	%
1	<i>Ауыл хожсалык карханалары</i>	<i>1516671</i>	<i>87,7</i>
2	<i>Караозек поселкасы</i>	<i>561</i>	<i>0,1</i>
3	<i>Естеликлер</i>	<i>24</i>	
4	<i>Караозек тогай хожсалыгы</i>	<i>58111</i>	<i>9,9</i>
5	<i>Баска карханалар</i>	<i>13740</i>	<i>2,3</i>
Жами:		<i>1589107</i>	<i>100</i>

Райондагы жер турлеринин структурасы

№	Жер турлери	Майданы, га	%
1	<i>Сурим жерлер</i>	<i>32418</i>	<i>5,5</i>
2	<i>Көп жыллык терекзарлар</i>	<i>48</i>	<i>0,008</i>
3	<i>Жайлаулар</i>	<i>381988</i>	<i>64,8</i>

4	Боз жерлер	1146	0,2
5	Тамарка жерлер	2158	0,4
6	Мелиоратив таярлыктагы жерлер	395	0,067
7	Тогайлар соннан ак терек	41677	7,1
		25	0,004
8	Баска жерлер	129226	21,9
	Жами:	589107	100

ИРРИГАЦИЯ ҲЭМ МЕЛИОРАЦИЯ ТАРМАҚЛАРЫ

Район жерлери негизинен Эмиўдария дарьясынан суўгарылады.

Ауыл хожсалык суўгарылатугын жер майданлары Куанышжарма, Есимозек, Бесжап, Досназаров хэм Дослык каналларынан суўгарылады. Суўгарылатугын жерлердин 62,4 % ози агар усылында хэм машиналы(насослар) усылында 37,6 % жер майданлары суўгарылады.

Район аймагында коллектор-дренаж тармаклары КС-3, КС-13, Мелиоратор, Досназаров, КМ-6, КМ-4-1, КС, КС-3-1, КС-3-5, КС-4, Нокис коллекторлары ауыл хожсалык жерлерине хыжмет етпекте.

Район аймагында 12 табийгый колер хэм суў саклагышлар жайласкан, олардын улыўма майданы 1575 га. Атаколь коли майданы 208 га, Акпеткей коллери 406 га, Ийшан коли 40 га хэм

Ораз аталык коли 86 га, усы аталмыш коллеринде балыкшылык тараўы раўаж алмакта.

К Л И М А Т Ы

Рәўажсланыўында жыллылық 1875-1965° болыўы керек. Ҳаўа райы бойынша арка район кумлык шолистан зонасына киреди. Кескин континентал озгергши, кысы курғак ҳәм суўык, жазы узак ыссы, орташа жыл дауамында +10°, ен жоқары температура +44°. Жыллык амплитуда температура тербениуи 84°. Жылдын суўык дауири январь айы -40°, суўык дауир уш ай дауамында болып жауган карлар 28 кунге дейин жерлерди каплап жатады. Жыл дауамында аяз емес жыллы кунлер 193 кунге дейин дауам етеди, жыллык эффектив температура 1963°, язный хожсалык егинлеринин вегетация дауирине туўры келеди.

Пахтанын орташа жыллық атмосфералық жаўын шашын мугдары 87 мм. Максимум бәҳәрде 41 мм, қыс күнлерде 35 мм, гезде

16 мм, жаз айларында 8 мм курайды. Ҳајаа ыгаллығы қыс күнлери 70-80%, жаз айларында 27-30% курайды

СУЎҒАРЫЛАТУҒЫН ТОПЫРАҚЛАРДЫ БАХАЛАЎ

Топырақ бонитировкасы-ауыл хожсалығы егинлери агротехникасы орташа дарежеде болгандагы топырақ сыпаты ҳәм табиғый өнимдарлық қууатына белгиленетуғын норматив баха. Топырақ ҳәм жер-бахалау карталары, топырак айырмаларынын майданы аныкланып бонитет баллы есапланып шыгарылганнан кейин сол жұмыстын питкерилгенлигинин белгиси.

Топырақ өнимдарлығы бир-бирине жакын болган топырак айырмалары сыпаты бойынша 10 класска бириктириледі.

Топырақларды бонитировкалау топырак өнимдарлығын белгилеуши касийетлерин есапка алган халда жердин сыпатын анык бахалау усыллардан бири оны өнимдарлығы бойынша бахалау бонитировка өткеріу ягный жердин ен тийисли агрономикалык касийетлери бойынша оган балл менен баха койуудан ибарат.

Топырақты бахалау ягный онын балл бонитетин аныклау тек гана ауыл хожсалык суўғарылатуғын жерлерде откизиледи.

Бахаланатуғын жерлер-суўғарылатуғын сурым жерлер ҳәм көп жыллык терекзарлар.

Бахаланбайтуғын жерлерге-елатлы пунктлер жайласкан жерлер, боз жерлер, пишензарлар, жайлаулар, мелиоратив таярлықтагы жерлер, тутзарлар, курылыс, баска жерлер жатады.

Фермер хожсалығының орташа жайласуу коэффициентин

А Н Ы Қ Л А Ў

Ауыл хожсалық жерлеринин бахасын аныклау жумыслары Өзбекистан Республикасы Адиллик Министрлиги тәрепинен 2006-жыл 19-апрельдеги 1563-санлы дизиинен өткерилген «Өзбекистан Республикасындагы ауыл хожсалык товар ондириушилердин ауыл хожсалык жерлерин нормативлик бахасын аныклау бойынша уактынша Колланба»га мууанык орынланады.

Фермер хожсалыгынын орташа жайласуу коэффицентин аныклау ушын:

- 1. Фермер хожсалыгының жерлерине жакын жайласқан елатлы пунктине шекемги аралыгы (км) М 1:1000 жер планы аркалы олшенип аныкланады.*
- 2. А.Досназаров массивинин орайлык поселкасынан ондирилген ауыл хожсалык негизги өнимлерин (пахта, галле, салы, овоц) кабыллау пунктлерине шекемги жайласкан узаклыклары (км) ҳаққындагы мағлыұматлар районлык жер дузиу ҳәм жер кадастры органынан алынады.*
- 3. Районлык статистика болиминен кейинги (2012-2013-2014) уш жыллык негизги ауыл хожсалык егинлеринин (пахта, галле, салы, овоц) бир жыллык орташа майданлары ҳаққындагы мағлыұматлар алынады.*

Фермер хожсалыгынын орташа оштенген жайласыу коэффициенти төмендеги формула бойынша есапланады:

$$\frac{(Gk*Gg)+(Pk*Pg)+(Sk+Sg)+(Ok+Og)}{Gg+Pg+Sg+Og}$$

$$Gg+Pg+Sg+Og$$

Gk-Галле тапсырыу пунктине шекемги аралык (км)

Gg-Галле майданы (га)

Pk-Пахта тапсырыу пунктине шекемги аралык (км)

Pg-Пахта майданы (га)

Sk-Салы тапсырыу пунктине шекемги аралык (км)

Sg-Салы майданы (га)

Ok-Овоц тапсырыу пунктине шекемги аралык (км)

Og-Овоц майданы (га)

Ауыл хожсалыу сууғарылатугын 1 га жер майданын нормативлик бахасын

АНЫКЛАЎ

Ауыл хожсалыу сууғарылатугын 1 га нормативлик бахасы

төмендеги формула бойынша аныкланады.

$$Ca = \frac{4Da*100K1*K2*K3}{P}$$

Ca -а/х сууғарылатугын 1 га норматив бахасы, мын сум

4Da-а/х сууғарылатугын 1 га алынатугын сап пайда, мын сум

P-нормативлик сап пайданы капиталластырыу проценти, %

К1-регионал коэффициенти

К2-жайласыу коэффициенти

К3-суўғарылатугын суў менен тамийинлеу усылы коэффициенти.

***Республика жер фондының жер типлери бойынша
бөлистирилиуи (01.01. 2013 жыл жағдайы бойынша)***

<i>К/с</i>	<i>Жер типлери</i>	<i>Улыўма майданы</i>	
		<i>мын га</i>	<i>%</i>
<i>1</i>	<i>Аўыл хожсалык жерлери</i>	<i>25789,8</i>	<i>58,1</i>
<i>2</i>	<i>Запастағы жерлер</i>	<i>7582,5</i>	<i>17,1</i>
<i>3</i>	<i>Тогай фонды жерлери</i>	<i>8050,4</i>	<i>18,1</i>
<i>4</i>	<i>Елатлы пунктлер жайласкан майданлар</i>	<i>230,6</i>	<i>0,5</i>
<i>5</i>	<i>Санаат, транспорт, байланыс, корганыу ҳәм баска максетлер ушын ажыратылган жерлер</i>	<i>1934,2</i>	<i>4,4</i>
<i>6</i>	<i>Табиятты корғау, дем алыс, рекреациялык ҳәм тарийхий-мадений әҳмий еттеги жерлер,</i>	<i>12,6</i>	
<i>7</i>	<i>Суў фонды жерлери</i>	<i>810,2</i>	<i>1,8</i>
	<i>Жами жерлер</i>	<i>44410,3</i>	<i>100,0</i>

Кестедеги мағлыўматлардан коринип турғанындай, улыўма жер майданынын 58,1 % ин аўыл хожсалык жерлери, яғный аўыл хожсалығы менен шугылланатугын кархана, мекеме ҳәм шолкемлердин жерлери курайды.

Алып барылып атырған жер есабы соны көрсетеди, Өзбекстанда 2000-жыл 1 январына суўгарылатугын жер майданы 4277,6 мын гектар болып, улыўма жер майданынын 9,6 % ин тутады. Усы майданнан алынып атырған аўыл хожсалык өнимлери улыўма аўыл хожсалыгында жетистирилетузын өнимнин 95,0 % курайды. Сонлыктан да өндирис дереклерин тез пат пенен раўажландырыўда суўгарылатугын жерлерден дурыс ҳәм ақылга муўапык пайдаланыўды жолга койыў үлкен аҳмий етке ийе. Бирден-бир жер фонды тек пайдаланыў максетлери ушын гана емес, ал анык жер ийелери (жерден пайдаланыўшылар) бойынша да ажыратылады.

Республикамызда хазирги кунде тийкарғы жерден пайдаланыўшылар - жсамаат, кооператив (ширкет) хожсалыклари, фермерлер ҳәм баска да аўыл хожсалык караханалари, мекемелери ҳәм шолкемлери, санаат, транспорт ҳәм баска аўыл хожсалык емескарханалар, мекемелер, коспа карханалар және жеке пуҳаралар есапланады.

Өзбекстанның суўгарылатугын жерлердин өнимдарлық бойынша бахалаў шкаласы

Топырақлар	Топырақ бонитетинин баллары		
	Жоқары мадений- лескен	Орташа мадений- лескен	Аз мадений- лескен
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Айёмнен суўгарылып келинген топарлар			
<i>Боз</i>	<i>100</i>	<i>90</i>	<i>70</i>
<i>Отлаклы-боз</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>60</i>
<i>Боз топырақлар зонасындағы отлаклы</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>60</i>
<i>Такыр</i>	<i>90</i>	<i>70</i>	<i>60</i>
<i>Отлаклы-такыр</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>60</i>
<i>Дала зонасындағы отлаклы</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>60</i>

Жанадан суўгарылып атырған жерлердеги топырақлар

<i>Ашык түсли боз</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>60</i>
<i>Типик боз</i>	<i>100</i>	<i>80</i>	<i>60</i>
<i>Отлаклы боз</i>	<i>90</i>	<i>70</i>	<i>50</i>
<i>Боз-отлаклы</i>	<i>90</i>	<i>70</i>	<i>50</i>
<i>Боз топырақлар зонасындағы отлаклы</i>	<i>90</i>	<i>70</i>	<i>50</i>
<i>Боз топырақлар зонасындағы батпаклы</i>	<i>-</i>	<i>70</i>	<i>50</i>
<i>Отлаклы</i>	<i>60</i>	<i>50</i>	<i>40</i>
<i>Сур-коныр</i>	<i>-</i>	<i>65</i>	<i>50</i>
<i>Сур-коныр-отлаклы</i>	<i>80</i>	<i>60</i>	<i>50</i>

Такырлы	90	70	50
Такырлы–отлаклы	80	60	50
Отлаклы-такырлы	-	70	50
Дала зонасындагы такырлы	-	60	40
Дала зонасындагы батпаклы-отлаклы	-	-	-

Жана өзлестирилген жерлердеги топыраklar

Ак тусли боз	-	-	50
Типик боз	-	-	50
Отлаклы боз	-	-	50
Боз отлаклы	-	-	50
Боз топыраklar зонасындагы отлаклы	-	-	50
Боз топыраklar зонасындагы батпаклы-отлаклы	-	-	40
Сур-коныр	-	-	30
Сур-коныр-отлаклы	-	-	40
Такырлы-отлаклы-такырлы	-	-	50
Такырлы-отлаклы	-	-	50
Дала зонасындагы отлаклы	-	-	50
Дала зонасындагы батпаклы-отлаклы	-	-	40
Дала кумлар	-	-	50
Кумлы-отлаклы	-	-	50

Шорланыў дәрежеси хэм суў өткерийшенлик дәрежесине салыстырма топырақ бонитетинин бөлиниўи

№	Топыраklarдын шорланыў дәрежеси	Боз, такыр, сур-коныр топыраklar, жер асты суўы 5 м	Боз, отлаклы, отлаклы-такырлы топыраklar, жер асты суўлары 3-5 м	Боз хэм шол зонасындагы отлаклы, боз-отлаклы топыраklar, жер асты суўы 1,5-3 м	Боз хэм шол зонасындагы батпаклы-отлаклы хэм батпаклы топыраklar, жер асты суўы 0,5-1,5 м
1	2	3	4	5	6
1	Шорланбаган хэм кайта шорланбаган (боз топыраklar зонасы): А) суў откизбейтугын хэм аз суў откизиўшен, саз хэм аўыр сога катламлы кумлы топыраklar; Б) суў откизиўшен топыраklar	0,95 1,00	0,90 1,00	0,90 1,00	0,90 1,00
2	Халсиз шорланган: А) жер асты суўларынын хәрекети тамийинленген, суў откизиўшен топыраklar;	0,95	0,90	-	-

	<i>Б) жер асты сууларынын хәрекети тамийинленген суу откизиүшенлиги пас болган ҳам суу өткермейтугын топыраklar</i>	0,90	0,85	-	-
3	<i>Тез ерийтугын дузлар менен шорланган:</i>				
	<i>1. жууылган</i>	-	1,00	0,95	-
	<i>2. Халсиз шорланган</i>	-	0,95	0,90	0,85
	<i>3. Орташа шорланган</i>	-	0,90	0,85	0,80
	<i>4. Күшли шорланган</i>	-	0,85	0,80	0,70

Күшли суу откизиүшен топырак асты жыныслары бойынша топырак бонитетин салыстырыу

Суу откизиүшенлик дарежеси	Бонитет коэффициенти
<i>Супесли ҳам кумлы</i>	0,90
<i>50 см теренликте майда таслы супес</i>	0,80
<i>30 см теренликте майда таслы супес</i>	0,70

Топырак өнимдарлыгын пасейтиүши факторлар катарына суу ҳам самал тасиринен жемирилиу (эрозия)де киреди. Ол тегис емес рельефли, жана суугарылып атырган майданларда, жоқары кыялыкларда айкын козге тасланады. Бул зоналарда топырак жыныслары тийкарынан лёсс, пролювиал ҳам алювиал жаткызыклардан ибарат.

Эрозияга ушыраганлык дарежесине салыстырма топырак бонитетин салыстырыу

Жууылыу дарежеси	Топырак пайда этиуши тау жыныслары	
	<i>Саз (лёсс)</i>	<i>Пролувиал-аллювий</i>
<i>Жууылатугын</i>	1,00	1,00
<i>Кем жууылатугын</i>	0,95	0,90
<i>Орташа жууылатугын</i>	0,80	0,75
<i>Тез жууылатугын</i>	0,70	0,60

Жууылатугын топыраklarдын сапасы салыстырма лёссларда кемирек пасейеди, себеби майданларда топырактын терен катламларында да потенциал өнимдарлық жоқары болады. Жууылатугын топыраklarдын пролювиал ҳам алювиал–пролювиал жаткызыкларында майданлардын сапасы кобирек дарежеде пасейиу бакланады

Топырактын гипслилик дарежесине карап пасейтиўши коэффициентлер

Гипслилик дарежеси	Гипс мугдары	Гипс катламынын баслануў теренлиги, см			
		Жер бетинен (сурим катламы 0-30 см)	30-50	50-100	100-200
<i>гипссиз</i>	<i>10 дейин</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>
<i>Халсиз гипсленген</i>	<i>11-20</i>	<i>0,8</i>	<i>0,95</i>	<i>1,0</i>	<i>1,0</i>
<i>Орташа гипсленген</i>	<i>21-40</i>	<i>0,7</i>	<i>0,8</i>	<i>0,9</i>	<i>1,0</i>
<i>Күшли гипсленген</i>	<i>40 тан жоқары</i>	<i>0,5</i>	<i>0,7</i>	<i>0,8</i>	<i>0,9</i>

Топырактын таслылык дарежеси

Таслылык дарежеси	Таслылык мугдары
<i>Халсиз таслы</i>	<i>0-10</i>
<i>Орташа таслы</i>	<i>10-20</i>
<i>Күшли таслы</i>	<i>20 дан артык</i>

Топыраklarдын гипсленгенлик дарежеси

Гипсленгенлик дарежеси	Гипстин мугдары
<i>Халсиз гипсленген</i>	<i>11-20</i>
<i>Орташа гипсленген</i>	<i>20-40</i>
<i>Күшли гипсленген</i>	<i>40 дан артык</i>

Топыраklarдын гипс горизонты калынылыгы

Гипс горизонтынын калынылыгы, см	Таслардын мугдары
<i>40</i>	<i>Аз калынылыкта</i>
<i>40-100</i>	<i>Орташа калынылыкта</i>
<i>100 ден артык</i>	<i>Калын</i>

Гипс горизонтынын жоқары шегарсынын теренлиги (см де)

Гипс горизонтынын теренлиги, см	Гипслениў дарежеси
<i>0-30</i>	<i>Жузекки гипсленген</i>
<i>30-60</i>	<i>Жоқары гипсленген</i>
<i>60-100</i>	<i>Терен болмаган гипсленген</i>
<i>100-200</i>	<i>Терен гипсленген</i>
<i>200 ден артык</i>	<i>Жуда терен гипсленген</i>

Топырактын 0-50 см лик катламындагы гумустын мугдары

Гумустын мугдары, т/га	Тамийинленгенлиги
30 га дейин	Жуда пас
31-60	Пас
61-90	Орташа
91-120	Жоқары
120 дан көп	Жуда жоқары

Топырактагы ҳарекетлениўши фосфордын мугдары

Фосфордын мугдары, мг/кг	Тамийинленгенлиги
15 ке дейин	Жуда пас
15-30	Пас
30-45	Орташа
45-60	Жоқары
60 тан жоқары	Жуда жоқары

Топырақларда ҳарекетлениўши калийдин мугдары

Калийдин мугдары, мг/кг	Тамийинленгенлиги
100 ге дейин	Жуда пас
100-200	Пас
200-300	Орташа
300-400	Жоқары
400 ден жоқары	Жуда жоқары

Ж У Ы М А К

Базар экономикасы дауиринде Республикамыз ауыл хожсалыгында ислеп шыгарыуды жоқары дарежеге котериу ушын орынлауы лазым болган маселелердин бири, бул жер ресурсларынан интенсив хэм унемли пайдалануу маселелеринен ибарат. Булл маселени шешиу ушын хожсалыклардын табийий жайласыуын экономикалык шараятына карап раўажланыуын хэм жер турлерин тууры белгилеу хэм илимий шешимлер аркалы амелге асырады.

Жоқарыда келтирилген талапларга мууапык курс жумысы объекти сыпатында алынган А.Досназаров массивиндеги «Султан торе» фермер хожсалыгы жерлеринин норматив бахасын аныклау бугинги куннин талапларына сайкес.

Курс жумысы орынлау тартиби курс жумысы дастури хэм талапларына мууапык орынланды.

Хожсалык, район, республика ҳаққында хазирги жағдайы корсетилди.

Курс жумысы дауирине мууапык таярлык жумыслары даслепки негизги базалык мағлыўматлар топламлардын шешимлери, жойбарлык бахалау этапларынын маселелери орынланды.

Курс жумысы ауыл хожсалык жерлерин норматив бахасын аныклау даслепки базалык танлау мағлыўматлары менен шекленбей компьютерлик автоматик Excel алгоритм есаплау процессинин натийжелери менен толықтырды, яғный норматив бахалау толық корсетилди.